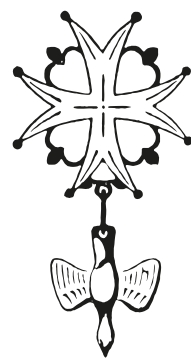

PROTESTANTS NEDERLAND

Protestants Nederland: verdiept christelijk-historisch bewustzijn

85e jaargang | No. 11 | november 2020

**Kuyper:
bewierookt en
tegengesproken**

**VRIJE KERK BOTSTE MET
THEOCRATISCHE HOEDEMAKER**

**BEELD KUYPER IN KERK
INZET FEL DEBAT**

Tijd voor herwaardering van “eerste democraat”

“KUYPER WAS ÉÉN VAN DE BOEIENDSTE NEDERLANDERS OOIT”

Abraham Kuyper geldt vanwege zijn reputatie als calvinist en voorman van de gereformeerden voor vele seculiere Nederlanders als afgedaan. Toch lijkt nu de tijd rijp voor een herwaardering, want Kuyper was zoveel meer dan dat. Hij was de eerste democraat en één van de boeiendste Nederlanders ooit.”

Afgelopen voorjaar schreef ik een nieuw portret van Abraham Kuyper: *De zeven levens van Abraham Kuyper* (Prometheus 2020). Bij mijn zoektocht naar wie de man was, stuitte ik op nogal wat nieuwe gegevens. Het portret is dan ook geen herhaling van al bekende zinnen geworden, maar bevat daadwerkelijk nieuws. In dit artikel staan enkele van die nieuwe invalshoeken centraal.

Journalist

Betrekkelijk nieuw is dat Kuyper praktisch zijn hele leven voor alles optrad als journalist en door die bril de wereld bezag. Vanaf zijn eerste artikelen voor het toenmalige weekblad *De Heraut* in 1869 tot zijn laatste penningstreek in 1920, meer dan een halve eeuw dus, was Kuyper als journalist actief. Voor hem was de journalistiek ook belangrijk: hij zag er een van de grote vernieuwingen van de negentiende eeuw in, de journalistiek was de drager van het

Johan Snel (links) en Kathleen Ferrier, voorzitter stuurgroep Abraham Kuyperjaar.

Beeld: Niek Stam

publieke debat. Zonder journalistiek geen massabeweging, geen politiek, geen maatschappelijke vernieuwingen. De calvinist Kuyper beschouwde zichzelf bovenal als journalist, daarna kwamen pas al zijn andere publieke rollen.

Niet alleen wijdde hij een goed deel van zijn ochtenden aan de journalistiek, hij speelde ook een opvallende rol in het journalistengilde, de nog jonge beroepsgroep. Bijna drie jaar, van 1899 tot 1901, leidde hij de Nederlandsche Journalisten Kring (NJK), de vereniging waar de meeste Nederlandse journalisten lid van waren, door een reeks hervormingen. Hoofddoel was de gezellige herenclub om te vormen in een echte vakvereniging van journalisten.

Dat was typisch Kuyper: niet directies en uitgevers moesten de journalistiek leiden, maar gewone journalisten. Het was zijn idee van “soevereiniteit in eigen kring”: journalisten moesten zelf de kring van de journalistiek leiden. Ook de journalistiek beschouwde Kuyper namelijk als een zelfstandige maat-

schappelijke kring, waarin journalisten zelf de teugels in handen moesten hebben. Het lukte: de NJK liet hij toen hij in 1901 premier werd achter als een effectieve vakorganisatie van journalisten, waarin niet langer de bazen het voor het zeggen hadden.

Typisch Kuyper was ook, dat hij zijn wetenschappelijke kant met zijn ambacht combineerde en een aantal theoretische essays schreef over de betekenis van de journalistiek: verrassend modern voor zijn tijd en zeker de belangrijkste beschouwingen over het vak voor de Eerste Wereldoorlog. Ook theoretisch verdiepte Kuyper zich in zijn vak. Een aantal essays verschijnt binnenkort in Amerikaanse vertaling in de bundel *On Charity and Justice* (Bellingham 2021).

Internationaal

Typisch Kuyper is ook, dat hij bij die essays voortdurend een internationale bril op heeft. Kuyper leefde en dacht internationaal, wellicht meer dan welke Nederlander van zijn tijd ook. In het boek wordt uit de doeken gedaan dat hij al vroeg begon met reizen. Zo verbleef hij als jonge dorpspredikant al meermalen in Londen. Hij deed er archiefonderzoek, maar snoof ook een nieuwe wereld op.

Om te beginnen kocht hij in Londen –rond 1870 de wereldstad bij uitstek– de boeken die uiteindelijk leidden tot zijn ontdekking van het calvinisme als motor onder de westerse moderniteit. Hij kocht niet alleen de nieuwste boeken, maar ook het complete werk van de Ierse protestant Edmund Burke. Bij Burke ontdekte hij de bronnen die hem de

rol van het calvinisme in de ontwikkeling van de Angelsaksische wereld bijbrachten. Toen Kuyper in 1873 met zijn lezing over “het calvinisme” de boer opging, deed hij dat met een internationale bril: calvinisme was voor hem van meet af aan meer dan de Tachtigjarige Oorlog en vaderlandse geschiedenis. Voor Kuyper was calvinisme nooit minder dan een internationale beweging, het begin bijna van de hele westerse moderniteit.

Ook in Londen wandelde hij veel en zag hij de keerzijde van het Britse imperialisme en –vooral– de industriële revolutie: de slums. In Amsterdam was Kuyper als predikant bij uitstek actief in de arbeidersbuurten, waar de grootste sociale ellende heerste. Maar hij kende die al van eigen waarneming in Londen. Voor Kuyper was de sociale kwestie fundamenteel, begin en einde van alles waarvoor hij stond in de politiek. Maar zijn kennis ervan had hij bovenal in Londen opgedaan en was internationaal van aard: de sociale kwestie teisterde de hele moderne wereld, niet alleen Nederland.

Hij zette zijn bril ook tijdens volgende reizen nooit af en bleef zich bovendien altijd ter plaatse documenteren. Toen Kuyper als oud-premier in 1905 en 1906 zijn reis “rond de oude wereldzee” maakte, kwam hij telkens thuis met een dikke tas vol documentatie. Reizen was leren, voor Kuyper, hij deed het zijn leven lang. Als premier verrijkte hij tal van Kamerdebatten met inzichten die hij had opgedaan in landen als Zwitserland, Duitsland en Amerika. Altijd betrof het eigen waarnemingen en altijd onderbouwde hij zijn betoog met statistieken die hijzelf had opgeduikeld. Bijna elk dossier

Abraham Kuyper was een geliefd object in de karikatuur, vooral van Albert Hahn.

bezag Kuyper met een internationale bril, het was zijn natuurlijke manier van denken.

Bijvoorbeeld het beroepsonderwijs, dat hij wilde verbeteren: zijn leven lang legde hij in andere landen werkbezoeken af aan ambachtsscholen en zocht hij de verantwoordelijke ministers en ambtenaren op. Als minister voerde hij hervormingen door en richtte hij de universiteit Delft op met al die internationale ervaring als basis. Het waren niet zijn ambtenaren die dat voor hem deden, zijn documentatie verzamelde hij zelf.

Democratie

Nog vóór Kuyper politiek actief werd, bij de antirevolutionairen in 1873 en als jong Kamerlid in 1874, was hij al een vurige democraat. Met zijn democratische grondovertuiging stak hij af tegen letterlijk alle liberalen van zijn generatie: Kuyper ging veel verder, was een radicale democraat voordat anderen dat waren.

Als jong Kamerlid botste hij alleen al op dit punt met de hele liberale elite van zijn tijd. Het was een grondovertuiging, een die al vroeg bij hem ontstond. Wie zijn vroegste journalistieke werk leest, stuit daarin op een democraat die letterlijk 'RECHT VOOR ALLEN!' eist, in hoofdletters. Let wel: dat was tien jaar voor Domela Nieuwenhuis die leuze gebruikte voor de socialistische beweging.

Niet voor niets baseerde Kuyper zich voor de vorming van de Antirevolutionaire Partij (ARP), in de jaren 1870, op het internationale voorbeeld van de socialisten. De ARP was niet alleen de eerste moderne poli-

Nog vóór Kuyper politiek actief werd, bij de antirevolutionairen in 1873 en als jong Kamerlid in 1874, was hij al een vurige democraat.

tieke partij in Nederland, maar wereldwijd. Toch was er één voorbeeld: de Internationale van Karl Marx. Het heeft er alle schijn van dat Kuyper van Marx de kunst afkeek van een massabeweging, een programma en een organisatie. De verwantschap tussen antirevolutionairen en revolutionairen is op die punten te groot om toeval te kunnen zijn. In zijn nieuwe krant, *De Standaard* (1872), toonde Kuyper ook veel belangstelling voor de Internationale.

De democratie in de staat was voor hem een logisch uitvloeisel van de democratie in de kerk waarvoor hij al als dorpspredikant in het Betuwse Beesd stond – en die hem in botsing bracht met de plaatselijke notabelen, met name de lokale baron. Kuyper de democraat is tot dusver vaak over het hoofd gezien en nog vaker is over het hoofd gezien hoe vroeg hij zich al tot de democratie bekeerde. Zijn stellingname hing voor hem samen met de sociale kwestie, die volgens Kuyper dé politieke kwestie nummer één was, een overtuiging die hij van het begin tot het eind van zijn lange politieke loopbaan koesterde.

De democratie zou uiteindelijk een oplossing moeten brengen in de sociale kwestie, wanneer ook uitgebuite arbeiders een stem in het politieke kapittel zouden krijgen. Kuypers eigen oplossing was altijd

een pleidooi voor de organisatie van arbeid – in vakbonden en vakorganisaties – tegenover de macht van het kapitaal, de negentiende-eeuwse macht bij uitstek. De moderne staat zou de sociale kwestie niet oplossen, meende Kuyper, daar was ook de zelforganisatie van arbeiders voor nodig. Wel kon de staat zorgen voor een 'Wetboek van Arbeid' waarin de rechten van de arbeid worden vastgelegd.

Maar democratie en sociale kwestie behoorden dus tot de grondovertuiging van de al jonge Kuyper en hingen in zijn denken ook nauw samen. Helemaal aan het eind van zijn loopbaan houdt hij zijn antirevolutionaire partijgenoten nog eens voor – in een zogenaamde deputatenrede, zijn laatste – dat de schoolstrijd en het kiesrecht nu wel geregeld zijn, maar dat de sociale kwestie nog altijd op een oplossing wacht en bovenaan hun politieke agenda moet.

De keizer

Een laatste punt is de ijzeren reputatie die Kuyper bij zijn leven genoot. Niet alleen opereerde Kuyper praktisch als enige Nederlander internationaal, hij was naast koningin Wilhelmina ook haast de enige Nederlander die internationaal uitdrukkelijk in beeld was. Alom werd

hij gezien als een staatsman, een *homme d'état*, en hij haalde voortdurend de kranten ook in Parijs en New York.

Een fraai voorbeeld, in het boek naar voren gehaald, is de kennelijke bewondering die de Duitse keizer Wilhelm II voor Kuyper koesterde. Premier Kuyper mocht een paar keer bij hem in Berlijn komen dineren en ook daarna vergat de keizer hem niet. Tijdens de Eerste Wereldoorlog liet hij bloemen bezorgen bij de tachtigjarige. En daarna, als balling neergestreken in Huis Doorn, dacht Wilhelm II nog altijd aan Kuyper. Die kreeg een blokje hout toegestuurd van de duizendste boom die de keizer had omgehakt, compleet met een complimentearend briefje.

Het voorbeeld van de Duitse keizer laat zien hoe velen Kuyper bij zijn leven zagen: als een man van gewicht, de belangrijkste Nederlander van zijn tijd.

Het voorbeeld van de Duitse keizer laat zien hoe velen Kuyper bij zijn leven zagen: als een man van gewicht, de belangrijkste Nederlander van zijn tijd. Dat hij sinds de culturele revolutie in Nederland grotendeels is vergeten, spreekt ook boekdelen. Zijn reputatie als calvinist en voorman van de gereformeerden zorgde ervoor, dat Kuyper

voortaan had afgedaan. Toch lijkt nu de tijd rijp voor een herwaardering, want Kuyper was zoveel meer dan dat, een van de boeiendste Nederlanders ooit. Alleen al zijn voorstaan van de democratie doet hem de eer toekomen onze “eerste democraat” te zijn. Voor wie hem recht wil doen.